

СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ПОЕЗІЙ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

Л.П. Завалій

У статті «Світоглядні засади поезії Олександра Олеся» висвітлено життєву позицію поета у різні періоди творчості, схарактеризовано етнічні засади художніх образів, обґрунтовано мотиви поезій та вплив зовнішніх обставин на формування світоглядних засад поета.

Сучасна літературознавча наука набуває специфічного переосмислення діалектики моделі художнього слова. Це виявляється у появі нового дискурсу: вивчення і тлумачення текстів письменників у глибині філософських, психологічних, естетичних, етнічних категорій. У процесі дослідження увага приділяється поняттям «етнічне», «ментальне». Сучасне літературознавство розгортається у просторі нових модифікацій і поглядів митця.

У такому всеосяжному форматі постає унікальний за природним звучанням, феноменальним у силі поезійного рядка, духовно сильний поет-лірик – О.Олеся. У творчому осмисленні О.Олеся виражається концепція елітарного мистецтва, де протиставляється високе мистецтво і буденність, осуд суспільства, страх перед майбутнім.

Мета статті – дослідити світоглядну основу поезії О. Олеся, настроєвість творів різних періодів написання, виявити етнічне підґрунтя художніх образів у поезійних текстах письменника.

Самобутню спадщину О. Олеся досліджували такі відомі літературознавці, як С. Єфремов, М. Зеров, М. Неврлий, Р. Радишевський. На сьогодні поетичний простір О. Олеся перебуває у колі уваги учених, які вивчають своєрідність мистецького спадку поета. Творчість О. Олеся потребує глибшого вивчення, оскільки світ художніх образів у його поезіях має різноманітний характер: від етнічного – до національного.

Формування світогляду О.Олеся відбувалося у процесі пізнання народних основ життя, тому творчість поета відбиває ідеали, прагнення, дух народу й нації. Слушно зазначив про О. Олеся М. Зеров: «Він найбагатший на мотиви, найпродуктивніший і найпопулярніший» [1, с.21]. Своєрідне світовідчуття і світосприйняття О.Олеся формувалися на ґрунті моралі, психології, філософії нашого часу. Від молодих літ прагнув осягнути і розкрити особливості національного менталітету, традиційної українськості. Уже в перших поезіях, що дали назву книжці «З журбою радість обнялася», присутні постійні в поетичному світі О.Олеся центральні мотиви сміху і сліз, журби і радості, ранку і ночі, а пізніше – неволі й боротьби (емігрантські поезії). У поезіях просліджуються простота світовідчуття поета, ефектність мови контрастів тощо. Вражає розмаїття художніх означень рідного слова, символічність значень.

Свідомість поета переплітається зі свідомістю світу (народу, держави): позиція свободи і волі, любові й радості, переживань і журби тощо. Споконвічні проблеми добра і зла, відповідальність за свої вчинки, протистояння «натовпу» виражають сутність творчого доробку О.Олеся.

О.Олеся увійшов в українську поезію не лише як «тонкий лірик», а як щирий і відчайдушний борець за народ і Україну. У поезіях О.Олеся найприкметнішим є акцентування на єдності образно-емоційних контрастів:

З журбою радість обнялася...
В сльозах, як в жемчугах, мій сміх,
І з дивним ранком ніч злилася,
І як мені розняти їх?! [2, с.52].

Світоглядну обрамленість поезії підкреслюють антитектичні образи: журба – радість, ранок – ніч. Така наповненість надає поезії ритмомелодики. Дух емоційних

наплив у поезіях О.Олеся набуває постійності, проте звучить інколи як недовдоволеність, що також розкриває душевну невлаштованість митця.

Поетичний світ будь-якого письменника індивідуальний, неповторний, мистецьки організований і відображає світогляд автора. Поезія, в першу чергу, – це мистецтво володіти словом. Віршований текст має відповідну до законів поезії форму. Поетичний твір – це світ почуттів, передача думок у філософському чи психологічному аспекті, проникнення у внутрішній світ художнього образу. Л.Тимофеев визначав художній образ так: «Образ – це конкретне і водночас узагальнена картина людського життя, що створена за допомогою вимислу й має естетичне значення» [3, с.60].

Важливу роль у творчості О.Олеся відіграють такі художні образи, як образ Вітру і образ Землі, які окреслюють світоглядні позиції митця. Як відомо, художня модель світу у поезіях О.Олеся містить ще низку таких образів, як сонце, серце, могила тощо. Художні образи у поезіях О.Олеся сприймаються як чуттєві емоційно-підкреслені характери, що мають міфічне та етнічне походження.

Образ-символ Вітру є улюбленим з часів романтизму, оскільки передає сильні почуття, емоційність. Персоніфікований образ Вітру у творах О.Олеся передає сум ліричного героя:

І плакав десь вітер в саду, за кущем [2, с.53].

У поезії «Хвиля» образ вітру асоціюється сильні почуття героя:

В'ється вітер, шепче: Хвиля!

В'ється вітер, шепче: Люба!

Покохай мене, вродлива:

Смілий, буйний, вільний я! [2, с.69].

Символіка образу Вітру у текстах поезії О.Олеся модифікується, набуває алегоричних форм. Зокрема, у поезії «Щороку» Вітер «носиться, плаче, топче луки і поля» [2, с.192], він і «плаче, туже, бідний», і «думає Вітер» [2, с. 193].

Тут образ Вітру передає певний рух, неспокій, нестримність.

За давніми віруваннями нашого народу вітри – це чотири істоти, що дмуть з чотирьох боків світу (від стародавніх вірувань про чотирикутну будову світу, «звідси, – йти собі на чотири вітри»).

Персоніфікований образ Вітру в О.Олеся дозволяє уявити внутрішні переживання ліричного героя:

А у вітра й досі в грудях

І любов, і муки

І протоптані навколо

Всі поля і луки [2, с.194].

Вітер як сила природи має міфологічну основу. У поемі «На зелених горах» образ вітру уособлює спокій, непримушеність, злагоду:

Їм вітер тихо трембітає

І влад приплескує струмок [2, с.216].

Прикметно, що особливості національного знаходять відображення в просторі української поезії на позначення визначальних, архетипних елементів. Кожна модель художнього образу характеризується асоціативними зв'язками і здатністю модифікуватися в різних аспектах, отже, створюючи своє художнє мікрополе.

Бачення образу Землі у поезіях О.Олеся має етнічне і національне підґрунтя. «Вчування в процесі природи для хліборобської людності, чорнозем є вчуванням у плодючість землі, її лагідність, щедрість, добрість у подвійному значенні доброї землі, в розумінні хліборобської видатності і морально-містичному розумінні «обдаровуючої любові» [4, с.26].

Отже, з одного боку, земля-годувальниця, з іншого – земля наділяє людину високими якостями – добротою, любов'ю до ближнього, довірливстю. У поезіях О.Олеся земля набуває пафосно-епітетних форм:

І землю всю вбере, і завітчає,
Коли зелений гай ласкаво зашумить [2, с.57].

Найуразливішою частиною поетичної спадщини О.Олеся є патріотичні та ліричні поезії. Митець намагався комбінувати ці два напрями у своїй творчості, поповнюючи свої поезії мотивами патріотизму, відданості народу і підневільному краю, він став українським поетом-співцем відродження держави.

О.Олеся постійно намагається осмислити роль поета у суспільному житті, він докоряє собі, цим самим вважаючи, що місце поета у вирі боротьби, у натовпі:

Душа моя – пуста холодна й німа...
Нічого в тій пустці самотній нема:
То вітер розвіяв, то хвилі зірвали,
То, граючись, діти малі розібрали [2, с.62].

Життя людини, сприйняття нею навколишньої дійсності є найвищою ціннісною одиницею у світоглядній системі творчості О.Олеся. Поезіям митця властиве трагічне світовідчуття. Мотиви спустошеності, зневіри притаманні поезіям революційного періоду («Іду отруєний, прибитий», «Після довгих літ мовчання»).

Розпочинаючи з 1919 р., поезії О.Олеся перепоповнені мінорними нотами. Емігрантська поезія характеризується тугою за втраченою Батьківщиною. Ще більше поет усвідомлював, відчував безповоротність життя, відчуває себе вигнанцем, якого ніколи не залишало почуття єдності з рідним краєм. У поезії вигнання поет переосмислював причини поразок революційних стихій, переймається від болю і зради. Влучно прокоментувала у своїй статті настрої поета цього періоду творчості Л.Голомб: «Мотив ностальгії в емігрантській ліриці О. Олеся розгортається за принципом наростаючої градації. Тут свою роль відіграє образ часу. Роки проходять, а муки тільки посилюються» [5, с.26].

Мотив ностальгії увиразнювався у нових поетичних формах: тепер поет асоціював своє життя з Україною, а смерть – із чужиною. Любов до України, до рідної землі дзвенить у кожному рядку віршів. На думку В.Яніва, «...земля для українця набрала певної містичної, якоїсь легендарної таємної життєдайної сили» [4, с.210]. Таємна життєдайна сила землі владарювала над поетом, пронизувала душу і наганяла сльози:

В журбі я сонцю не радію,
В сльозах не бачу я весни...,
В душі ношу єдину мрію,
Одну її пещу, млію,
Вночі і вдень єдині сни...,
Це – край мій [2, с.279].

Як бачимо, настрої митця на чужині не змінювалися, оскільки натхненням залишалися спогади про рідну землю, що ярили душу поета, але вороття не було. О.Олеся не приховував болю і такі настрої у творчості зберігалися до останніх днів земного буття:

О, принесіть як не надію,
То крихту рідної землі.
Я притулю до вуст її
І так застигну, так зомлію [2, с.261].

У світовідчутті О.Олеся в діалектичній єдності знаходяться логічне й емоційне, які складають специфічну особливість художнього мислення. Така паралель увиразнюється у багатьох поезіях періоду вигнання («Як океан глибока наша рана», «В часи утечі й вигнання», «Коли б я знав, що розлучусь з тобою»). Згодом войовничі настрої О. Олеся почали змінюватися, поет сконцентрувався на власному стилі: тонка чутливість до життєвих дисонансів, злиття символів і алегорій іманентні у його творчому доробку.

Увесь життєвий і творчий шлях О. Олеся – це невпинна боротьба між «радістю» і «журбою», протистояння чужому світові, відчайдушний крик вигнанця. Поет говорив: «Се не життя! – Якесь горіння і згорання» [2, с.209].

Неосяжний поетичний світ О. Олеся – потужний потік настроїв та емоцій, переживань і ностальгії. Світогляд поета формувався на національному і духовному підґрунті, митець відтворив реальну картину власного і суспільного, що гармонійно злилося воедино і окреслило увесь простір його творчого таланту.

SUMMARY

The poet's attitude in different periods of his creative work is stated in the article "The World Outlook Bases of O. Oles' Poetry". It describes the views of the images and the lyric character. The themes of the poems and the influence of the outside factors or formation of the poet's world outlook attitude are substantiated.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зеров М. Поезія Олеся і спроба нового її трактування // Зеров М. Твори: У 2 т. – К., 1990. – Т. 2.
2. Олесь О. Твори: У 2 т. – К., 1990. – Т.1.
3. Тимофеев Л. Основы теории литературы. – Москва, 1976.
4. Янів В. Українська вдача і наш виховний ідеал // Янів В. Нариси до української етнопсихології. – Мюнхен, 1993.
5. Олесь О. Творча спадщина і сучасність. Збірник наукових праць. – Суми, 1999.